

НАРИСИ, ЕТЮДИ

Петро Шимків

ПОВСТАНСЬКІ ПІСНІ-БАЛАДИ

(За матеріалами з Тернопільщини)

Пісні-балали становлять вагому частину повстанського пісенного фольклору. У "чистому" вигляді балад немає. Частину пісень балального типу складено народними піснетворцями за традиційними канонами фольклору, інші утворилися внаслідок трансформації співанок-хронік. Пісні епічного типу (хроніки та балади) дуже близькі за жанровими особливостями, тому в зразках часто трапляються взаємовпливи між різновидами цього жанру.

В основному повстанські пісні-балали продовжують традицію побутування баладних народних мотивів у піснях. Ще й досі вчені не можуть остаточно визначити, до якого роду літератури належить балада. Більше півтора століття тому В. Гете стверджував, що балада — це окремий жанр, в якому наявні елементи трьох родів поетичної творчості — лірики, епосу, драми. "Справді, для балади характерні епічна основа, ліричне спрямування і драматична структура твору. Ці елементи входять у свосрідну троїсту гру, причому кожний з них прагне виявитись найширше"¹. Ця "троїста гра" присутня і у повстанських піснях-баладах, особливо домінує драматизм зображення дійсності. Як правило, це загибель повстанця і прощання зі світом ("Балада про Бояна", "Ой там у лузі при долині" "В осінню нічку вітер свище", "Ой палетів той крук чорний" та інші).

Повстанські пісні-балали мають свої композиційні особливості. Якщо у співанках-хроніках сюжет має подібну до дум жанрово-композиційну схему (зачин, виклад сюжету і кінцівка), то сюжет балади динамічний, стислий. Об'єктивна розповідь тут ведеться навколо одного, найважливішого, вузла фабули і розгортається швидко, без уповільнень і ретардацій, що властиво думам. Прикладом може послужити балада "В осінню нічку вітер свище"². Це розповідь про те, як помирає від ран молодий воїн УПА. Перед смертю він марить і подумки звертається до рідних:

І не знаси, батьку, і ти, рідна мати,
Як та в серці рана тяженько болить.
Не знаси, сестричко, де твій брат вмирає,
Бо найтяжчий ворог не дав йому жити.

У наступній строфі, кінцівці балади, описано трагічний кінець молодого воїна:

Ще щось хотів сказати, смерть уста скривила,
Так у темну нічку партизан вмирав.

Така кінцівка характерна для переважної більшості повстанських балад.

Відомо, що у романтичній баладі природа, пейзажі, які часто зображувалися у зачині, на початку твору, тісно в'язалися з долею героя. На це вказує такий елемент композиції, як психологічний паралелізм, наявний у багатьох баладних піснях. Ось балада "Заповіт повстанця"³, у якій це яскраво виражено:

Там за зрубом в темнім лісі
Сонце погасає,

А на зрубі при узліссі
Повстанець вмирає.

Природа залишається єдиним свідком загибелі героя.

Він вмирає, світ пропадає
Щирими словами, —

Мовкне пташка, день стихає,
Ліс схилився верхами.

Лише в окремих випадках картина природи в піснях-баладах зображена не похмурими, а світлими тонами:

Ой зацвіла черемшина рясно,
Густим білим цвітом,

Там прощався молодий піпільтник
З своїм білим світом⁴

Очевидно, тут застосування психологічного паралелізму має іншу мету: показати той контраст, який створює цвітіння салів навесні, оживання природи і смерть молодого хлопця. Оскільки доля героя, як правило, була трагічною, то й картина природи цьому підпорядкована. Такий композиційний прийом властивий багатьом повстанським пісням-баладам, серед них характерна пісня "В холодну нічку":

В холодну нічку вітер свище,
Сумно і тривожно буйний ліс шумить,
Під високим дубом, на землі холодній
Ранений в груди партизан лежить⁵

Страшний, тривожний стан природи (вітер свище, тривожно ліс шумить) передусім смерті героя. Оскільки риси героя (мужність, пристрасність, безстрашність перед смертю) подаються піднесено, то й малюнки природи відтінюються відповідними гіперболічними епітетами чи метафорами.

Гіпербола застосовується у всіх типах балад. Це вияв надзвичайного, пристрасного, небуденного, що хочуть показати народні творці. У багатьох піснях-баладах зустрічаємо гіперболічне зображення подвигу повстанця, як, скажімо, у пісні "Прийшла вістка із фронту" Тут подається гіперболізований образ дівчини, яка пішла воювати до УПА:

Як до фронту зближалася,
Десять тисяч вбивала,
Сам ся сопник дивусь,

Що за вояк воює,
То не вояк, воячка, воячка,
Українська юначка, юначка⁶

У цьому епізоді показано, якими хотів народ бачити своїх захисників. Навіть дівчину наділив він такою відвагою, яка не під силу її чоловікам.

Гіперболізовано, надаючи надзвичайних можливостей, зображує народ Українську Повстанську Армію і її командирів. Так у пісні-баладі "Про Савура", яка нагадує козацьку думу, УПА порівнюється із сильним вітром, який розганяє чорні хмари:

Як набрав розгону свіжий вітер волі
З славної Волни...
Гей, УПА гуляла, хмари розганяла
По всій Україні.

Легендарно, вживаючи усталений фразеологізм традиційного фольклору, зображено самого командира УПА Дмитра Клячківського — Кліма Савура:

Гей, а попереду на воронім коні
"Савур" виїжджає, —

Блискавками мечуть сталеві очі,
Гримить-промовляє

Для повстанських пісень баладного типу характерний традиційний фольклорний образ — символ смерті. Як правило, ним виступають

образи птахів ворона, чорного крука, сови. Це натяк на смерть, на біду. У пісні “У неділю рано-вранці” помираючий повстанець бачить птаха, який кричить на близьку смерть, проте звертається до крука як до брата:

У неділю рано-вранці Там біля криниці, Там повстанець в груди ранений Благає волни:	— Воли, воли, чорний круче, — Повстанець благає. Крук не чує, ближче скаче, І кров випиває
--	---

Тут застосовано такий засіб поезики балади, як персоніфікація (сцена розмови повстанця з круком), що зародилася на ґрунті анімїстичних уявлень наших предків.

В іншій пісні — “Під високим дубом” сова віщує нещастя:

Над високим дубом сова заскиглала
Ранений в груди тяжко застогнав, —
Щось хотів сказати — смерть уста скривила, —
Так у темну нічку партизан вмирав⁸

Варто зазначити, що у варіанті, записаному у с. Шумлянах Підгаєцького р-ну, “у тихім лісі виспіває сова”, а у варіанті с. Кривого Козівського р-ну сова “заскиглала”

У композиціях повстанських балад казкові або легендарні мотиви майже відсутні, проте окремі пісні з такими мотивами побутують. Так, у баладній пісні “Ой там у лузі при долині” зображено повстанця, який перед смертю дуже журився, що “немає му кому вкопати глибокої ями”. Цей плач почула черниця поховала молодого повстанця, коли він помер. А далі:

Рано-вранці прийшли друзі Його вітвлати,	А за нічку молодого підпільця Вкрили крутом білі квіти.
---	--

Казковий епізод (за ніч за могилі вирости білі квіти) дає зрозуміти, якою чистою та непорочною була душа молодого бійця.

Для класичної балади характерно те, що композиція деяких творів ускладнена діалогами. В повстанських баладах цього нема, тут наявні лише в деяких випадках монологи. Це звернення до коня, свого бойового товариша, до вітру, який понесе вісточку до милої або передасть батькам, що їхній син помирає.

Як правило, монолог повстанця присутній у тих баладних піснях, де він перед смертю прощається зі світом. Мотив прощання зі світом подумки або словесно, “сповільнена смерть” — це одна із характерних рис повстанських пісень-балад, прикладом може служити пісня-балада повстанського поета Левка “Сонце сходить і заходить”. Тут повстанець Яворина промовляє такі останні слова:

Прощай Україна! Не побачу вже нікого, Ні сестри, ні мами...	А ти, любя травиченько, Як зійдеш весною, То на моїй могилоньці Упали росю ⁹
---	--

Останні слова молодого юнака звернені до своєї коханої:

Не згадуй, кохана, як ми колись кохались,
Як в останню нічку тобі я говорив,
Ти була єдина для мене вірна дівчина,
Понад все на світі тебе я любив¹⁰

(“В осінню нічку вітер свище”).

Як милий умирав, Зложив руки на груди:	Ох, мила-милесенька, Про мене не забудь ¹¹
---	--

У деяких творах, як, скажімо, у “Баладі про Бояна”, назву жанру виконавці винесли у заголовок, проте ця пісня більше тяжіє до пісні-хроніки, бо це епічна розповідь про надрайового провідника Никифора Зайця (Бояна), який, щоб не потрапити до рук енкаведистів, підірвався гранатою.

Отже, повстанські пісні-балали мають риси, які дозволяють віднести їх до ліро-епічного жанру. Композиції пісень-балад відрізняються динамічністю розгортання сюжету, у якому наявні психологічні паралелізми, гіперболізація, мотиви прощання зі світом.

м. Тернопіль

- ¹ Нудьга Г. А. Слово і пісня. — К., 1985 — С. 118.
- ² Записала Т. В. Стецько у 1993 р. від Стефанії Петрівни Погорілої (1934 р. н.) у с. Кривому Збаразького р-ну
- ³ Збірник революційних пісень. Частина I. — Машинопис. — 1947 — С. 21.
- ⁴ Записала Г. П. Васенко у 1994 році в с. Вербові Тербовлянського р-ну від О. І. Білудзи.
- ⁵ Записано в с. Шумлянах Підгасцького р-ну від Антоніни Буковик, 1934 р., осв. 7 кл.
- ⁶ Записала Оксана Баран у 1992 р. в с. Гарбузові Зборівського р-ну від Марії Васильчук, 1926 р. н.
- ⁷ Записала Г. В. Стецько у 1993 р. в с. Кривому Козівського р-ну від Мирослави Іванівни Личак, 1943 р. н.
- ⁸ Записала Галина Кравчук у 1994 р. в с. Беневі Тербовлянського р-ну від Стефанії Миколаївни Калецької, 1928 р. н.
- ⁹ Тернопільський державний обласний архів.
- ¹⁰ Записала Г. П. Васенко у 1994 р. в с. Вербові Тербовлянського р-ну від Мирослави Дмитрівни Петрів, 1943 р. н.
- ¹¹ Збірник революційних пісень. Частина I. — Машинопис. — 1947 — С. 40

Клара Гудзик

СТАРАННЕ ПЛЕКАННЯ ТРАДИЦІЙ (З життя єврейської громади в Києві)

Нещодавно, після довгих років зволікань і численних перепон, столична єврейська релігійна громада заступила у володіння будівлею, яка майже 100 років тому була подарована євреям мільйонером-благодійником Лазарем Бродським. Київський театр ляльок вже виїхав з приміщення синагоги: значною мірою цьому сприяли кошти, надані головою Всеукраїнського єврейського конгресу Вадимом Рабиновичем. Необхідні ремонт та реставрацію планується завершити, за словами голови міської громади Нісанеля Оренера, до 100-літнього ювілею синагоги, в 1998 році.

Синагога стане духовно-культурним центром євреїв міста. Буде відновлено великий молитовний зал. Усі, хто багатиме, зможуть тут отримати духовну освіту різних рівнів. У синагозі проводитимуться свята для дорослих і дітей, ширше розгорнеться благодійницька діяльність (вже зараз громада щотижня готує 620 обідів не лише для своїх членів, а й взагалі для незаможних). Тепер більш повно буде забезпечено виконання парафіяними релігійних правил повсякденного життя, приписів Закону. Згідно з текстами Тори (Біблія), життя віруючого з 13 років регулюється 613 правилами, серед яких 365 заборон (цікаво відзначити, що більшість із них стосується лише чоловіків).

У багатьох країнах світу існує досить помітний сектор економіки, який задовольняє потреби правовірного іудея — удома й у синагозі. Колись був такий сектор і в Україні. У XVII—XIX ст. тут розквітли численні художні ремесла, працювали відомі усій Східній Європі майстерні, де виробляли сакральні предмети для синагог — коштовні корони, що прикрашають сувої Святого Письма, вишукані семисвічники, скриньки для пахучих речовин тощо. Після атеїстичних суховіїв не залишилося ні сакральних предметів (деякі ливом уцілілі коштовні вироби зберігаються тепер у Музеї історичних коштовностей